

בלי דומן אין עתיד

מאיר ויזלטיר; קיצור שנות השישים; שירים 1959-1972; ספרי סימן קריאה, הוצ' הקיבוץ המאוחד; 1984; 198 עמ'

שיריו המקובצים של מאיר ויזלטיר הם מבחר, עמל עשור שנים ויותר, המפגיש את הקורא עם שירים מוכרים ועתה הוא קוראם שוב ומבין מדוע, ועם שירים המכים בו וקשה לו להאמין שאלה נכתבו לפני מלחמת ששת הימים, ולא באלה הימים.

שנות השישים וראשית שנות השבעים, שהיו שנותיהם של "החיפושיות", "ילדי הפרחים" ותנועות המחאה של הסטודנטים בצרפת ובארצות הברית, הולידו גם בשירת מאיר ויזלטיר שירי פאציפיזם, אך אלה יוצאים — למרבה הפאראדוקס — ב"תת-מקלע שחור" נגד המלחמה ותוקפים באלימות מילולית את תופעת האלימות הצבאית. עולה מהם דמות של "אני" צעיר בגיל וצעיר ברוח, מצעירו הזועמים לפרקים והמתחטאים לפרקים של העידן המתורני, עירוני בהרגליו ופילוסופי בתפיסת-עולמו, המצהיר ברישגולי ובמפורש:

הלנאי ויתנו לי שנים וחצי מיליון של פחדנים

מקצועיים ופהפיים. הוי, עם של עריקים — מישהו יסד פה פעם ממלכה עד פתא? לכמה זמן? מה שריון? איזו חרב של דיקט מצבצעת כפספס?
— אז מוטב שתלמד להכיר
להקות אהדות של קצב.

אלבומים של קצת שפאטק קצת אופארט —
(על "ההולכי בחושך לרטוש")

מיום שכתב השיר, הספיקה המדינה להתרחב לממדי ממלכה, המשתרעת כמעט מן "הפרת ועדי סוף", להתכוון בחזרה לממדים מוקדמים, לנפץ את מיתוס הצבר זקן הקומה והגו ולהעמיד במקומו מודל של צעיר "זרוק" מן העידן הפוסט-מאטריאליסטי, אנטי-מיליטאריסטי בגינס ו"טי שירט". החולם על טיול לחו"ל ועל נעה ללילה או שניים, משאלתו של מאיר ויזלטיר נתקיימה.

אך גם חששותיו נתקיימו. אני קוראת בשירי "קיצור שנות השישים" בקיץ 1984, ובמוסף השבת של אחד העיתונים מעלים על נס את אחד הכתבים, שניחן בראיית הנולד, וכבר כימי המאבק לעצירת הנסיגה בסיני מפה את תהליכי ההקצנה ב"גוש אמונים" ואת זרע הפורענות של המחתרת היהודית. עשור לפניו, כתב מאיר ויזלטיר בשירו "71 לספירה":

בני אל תפסח אל עדת סיקריקין בתנוית.

אל תטה און ללהלויה פון יאיר.

אל תקח אשתך וטפך אל ראש צוק במדבר.

אל תחגר פגיונות מחפים בגלימה.

טל אשתך העדינה וטפך הרכים.

קח לך בית בלוד או בקרם יבנה.

רומי מושלת מאספנה עד גבול הפרתים.

תורת חיים, וחיית קה, ולא פמתים.

מאיר ויזלטיר הוא הדור השלישי לשירה מודרנית אורבניסטית בספרות העברית: הראשון הוא דורם של משוררי המודרנה התל-אביבית של שנות העשרים והשלשים, ששרו על הכרך בהיא הידעה, שהוא כעת ובעונה אחת גם תל-אביב וגם פאריז וגם נוא אמוץ שלפני אפי שנים. הדור השני הוא דורם של משוררי "לקראת", שמרדו בסמכותו של אלתרמן, ובין יתר התמורות, שהביאו אתם אל השירה החדשה, גם הטילו שניינים רבים במודלים המקובלים של השירה האורבניסטית: במקום שירים אובייקטיביים שבהם העיר היא ה"פרוטאגוניסט", שרו משוררי שנות החמישים על חוויות תל-אביב ועל חוויות ירושלים בדרך קונקרטית יותר, ושיבצו את שירי היחיד שלהם כבהירותים כמרה-היסטוריוסופיים ובאלוהיות לסיפורי קדומים, מן המקרא ומן הספרות הבת-מקראית. בשירי העיר של ויזלטיר ושל בני דורו גדל ומתעצם חלקו של "האני" ושל עולמו, עד שהוא כובש כמעט את כל "חזית" השיר, וכל מקלחת וכל תגלחת שלו הופכת נושא לגיטימי.

על שירה זו קשה לדבר בהכללות רחבות, כי אין היא קופאת על שמריה, והיא נתונה כל הזמן בתהליכי השתנות, עד כי אין כמעט בין השירים שיר הדומה לרעהו. מובן, יש בשירים נושאים חוזרים, כגון הרהורים על המוות ועל מה שיהא לאחר-המוות; הרהורים ציניים על הספרים בכלל ועל ספרי השירה בפרט; הרהורים אנוטי-דתיים ואנטי-מיליטאריסטיים ועוד כיוצא באלה עניינים, החוזרים בכמה וכמה שירים אולם, גם בין שירים הנוגעים בעניין אחד, אין צדדי דמיון מובהקים, וחלוקתם של השירים בחלוקה תימאטית-אידיאלית איננה חלוקה פוריה ומפרה. לדוגמה, אם נתבונן בשלושה שירים בקובץ, הנוגעים בנושא השואה, נראה עד כמה

המכנה-המשותף שלהם דל: האחד הוא שיר אירוני-מריר "אורשין, שמעתי שאת במוךה", האומר כלי מלים: כיצד זה יכול מאן הוה לכתוב על השואה? קוצרו של השיר ודימויו האובייקטיביים ממרשים על המסר שלו: "עוד מעט ירפודך עלי נר כל כך, / יהיה מרשרש בך כשלג צח, / הכל יהיה לבן-לבן, רק אותיות הרפוס / גדורים במועליד ובמצעד קצוב". השיר השני — "אבא ואמא הלכו לקולנוע, אילנה יושבת לכד ככורסה ומעינת כספר אפור" — הוא ניסיון להתמודדות עם הוורעה בעזרת סיפור מעורר בת-שחוק ובאמצעות תודעה מובגלת של לדה קטנה, וגם הסיפור עצמו מסופר "בנחת" ובנוסח "ילדותי", וה"אידיילה" שבו מגבירה את הרמזויות של התמונה. השיר השלישי — "מילים" — נוגע בנושא מן הצד הסימאנטי, ואומר בלמדנות כמעט פדאנטית: "מה היתה המלה שואה / שנתיים לפני השואה? / היא היתה מלה לרעש גדול, / משהו עם המולה". השיר אומר ואינו אומר, כי אין ערובה שתופעות כמו "חורבן" ו"שואה" לא תישניה. גם מי שחי שנתיים לפני השואה, לא ידע כי תתחולל, ואפילו שם לא ניתן לה אז.

מאיר ויזלטיר

דווקא מן הבחינה הסטרוקטוראלית, מגלים כמה מן השירים דמיון בינם לבין עצמם. רבים מהם מכילים ממד פארודי ומוכתרים בכותרות ז'אנריות "למדניות": "סנטזות בטור אריתמטי", "שבר סוניטה", "מכתם תיאולוגי" — "מזמר בהכרה חצי-אשכנזית" ועוד. לעתים, ציונים אלה רמזים ליצירה ספציפית, מספרות העולם או מן הספרות העברית: "בדל פואמה פדגוגית", "פסודו-לורקה" או "במקום רצוניה" (על "הולכי בחושך לרטוש") וכד'. ויזלטיר אהב להתנסות בז'אנרים ספרותיים שונים — חלקם מן הקלאסיקה של הספרות וחלקם מן הספרות המודרנית — ויותר משיש כאן רצון להפגין אידועיה, יש כאן רצון להפגין יכולת פארודיית ולהתנסות בסגנונות שונים והטרוגניים.

לעתים, יש בשירים נטייה מכוונת אל הסינקדוכה, אל הפרט הקטן מתוך השלם ("שבר סוניטה", "בדל פואמה" וכד'), גם כדי לעקוף את השלמות הצורנית, שנתבעה מן המשוררים הקלאסיים, ושאי-אפשר היום לחקות אותה כפשוטה, אלא בדרך פארגמנטארית ואירונית.

מאיר ויזלטיר בו ללמדנות, אך גם משתמש בה מלוא-חופניים בשעת הצורך; בו לבקרים, אך גם אין מאזין קשוב יותר לדבריהם ממנו. כמה משיריו הם כעין הדגמה פרטית משלו לעקרונות התיאורטיים של מנחם פרי בדבר "השיר המתהפך". כזה הוא, למשל, השיר "קח", היוצר את הרושם כאילו הדובר שבו בזו לפרטים ודורש מקוראיו לנסות את הספרים בסידרת נסיונות קשים, כדי לראות אם יעמדו בנסיון, והמסקנה: "הספר הזה הוא סמרטוט של נייר". אבל הדברים הבזטים באמת אינם מוחרים בעצם נגד הספר, כמשתמע מחלקו הראשון של השיר, כי אם נגד קוראיו, כפי שעולה מסימונו: "ואילו אתה / סמרטוט בשר, אוכל עפר וזב דמים / בוהה עליו נימ ולא ניס". כל הפובוקאציות האלימות לא באו אלא להעיר את הקורא האדיש והמטומטם מתרדמתו, ולא כדי לכוז לזכר. כזה הוא גם, למשל, השיר "Over the Waves and Mountains", היוצר אווירה קסומה, כבמסורת השירה הרומאנטית, ומנפץ בסופו את אשליית האווירה הקסומה במיפנה אלים של פאתוס: "ומעל לפתוס של הלב המרוקן / ועל מפלת התבונה האווילית / טלאים-טלאים הערפל שלנו / מר, לח ומצמית" (הסיום הציני-אכזרי מזכיר את סימנם של כמה משירי ביאליק, "על לבככם ששמים", "עם מדומי החמה", "עובית" ועוד). שיר מתהפך הוא גם השיר הכמראידלי "גלוית נוף":

הם נןדמו, רדומים ישנים

על צרופי הפדין.

מעליהם, שמיכת פוף לכה

פעננת תם תלבין.

בין שתי נגליה ראשו מהביל

קשר מהרהר בתתנה נדת

בשפל בטנו, פיה הךך

נח מעמל, משאכה נשפכת.

נוף כתולים בשעת בקר מקדמת זקרון שוקע, אגרה נרקמת.

הנועם והרוך של תמונת-הנוף המרומזת — ערוצי נחל, שמעליהם מלבינה עננין תום, וקטר רכבת מרוקן בתחנה נידחת — מאצילים גם על התמונה הארוטית תחושה כוזבת של תמימות, המתוגברת במילים "תום" ו"כתולים". תמונה זו מתמוזגת ואינה מתמוזגת עם תמונת האהבה האוראלית, העולה מסיום השיר.

נושאים הקשורים במין, שמשוררי שנות החמישים נגעו בהם רק כזהירות ובעקיפין, באים כשירים אלה בגלוי ושלא במרומו, עדות לתמורה אחת מתוך תמורות רבות, שחלו במעבר בין דורות ומשמרות בשירה החדשה. סיפור התנסות כה גלוי ומפורש, כמו זה שב"כאלדה למחפש עבודה" — "מעשה ביצחק" — לא ידעה הספרות העברית לפני שירי מאיר ויזלטיר. ומתחום אחר: שלא כמו בשירתם של משוררי שנות החמישים, שמרדו בפרוודיה הסדירה של משוררי שנות השלושים, יש בשירי ויזלטיר לא מעט שירים המתארגנים היטב בסדירויות הריתמיות הקונכציונאליות (שמשוררי "לקראת" נחזו לטובת הריתמוס החופשי). שירים כמו "בגדי הכוהנים", "לקישוט", "אלגיה מתנחמת", "תרגום לשם מחיה", "אני אדם בלתי חכם" (שיר בעל כותרת בכתב קירילי) ואחרים, כתובים במתכונת יאמבית, כמעט ללא חריגות. גם השימוש באנאפורות ובאפיפורות — בחזרות בראשי הטורים וכסופס — התורם לסדירות ריתמית כמור-מושגת, חביב מאד על מאיר ויזלטיר. תמורות פרווודיות כאלה ואחרות מעידות אף הן על התמורה הדורית, שחלה במעבר משירת עמיתו, נתן זך ובני דורם לשירת מאיר ויזלטיר ובני דורו. פה ושם שררו בשירים רודימנטים משירי קודמיו, כמו למשל בשיר "אהבה עתיקה", המזכיר במקצת — מן הבחינה התחבירית ומן הבחינה הריטורית — את שירה של דליה רביקוביץ "כוכה ממוכנת".

לשון השירים, מן הצד האחד, פשוטה ומובנת, ומן הצד השני, הרטמית וסוגסטיבית ותובעת פיענוח. זוהי לפרקים לשון צנטרופאטאלית, מרוכזת במבע, שצליליה והאפקטים שלהם חשובים לא פחות ממה שהיא אומרת. כך, למשל, מתוארים הנזירים בשיר "שלושה נזירים ונזירה" כמי ש"אדרותיהם אכלו חום אבל הם לא היועו / הרמטים כמו קוסמונאוטים". המלה "הרמטיים" נגררה לכאן כנראה מתוך דמיון-צליליים למלה hermit = נזיר, והמלה "קוסמונאוטים" מתוך דמיון לסימון של "הרמטיים", וכך השימוש במילים הוא פועל-יצר של הדמיון האסוציאטיבי, ואם השיר אינו גולש ל"ינון-סנס", הרי זה תודות לכשרונו של המשורר לשלוש בדרך-כלל על איוון דק ועדין בין הממד הפואטי ותכניו הרפרנציאליים של השיר.

כך גם, למשל, באינטרלוד הקצרצר "לא מתוך הים", הכלול בשירה-הפתיחה של הקובץ, "אשרי המלאכים":

לא מתוף היים

מתוף אוטובוס מקסר 5

נפלטה מריאללה.

שלא כמו ונוס אלת הים, שנפלטה עם קצף הגלים, הרי נערת חלומות תל-אביבית זו — ששמה הנדיר בעל הצליל האיתלקי הופכה לספק אלתיים, ספק מלאך — נפלטה מתוך אוטובוס מספר 5 הדחוק והדחוס והיומיזם כל-כך. שמה מכיל בתוכו גם את יסוד הים ואת יסוד האלוהות, והשם גם נגזר בתכנית שמוטיהם של מלאכים ואראלים. משחקי צליל ומשמעות הם לא אחת יסוד חשוב ומהולתי בשיריו.

מאיר ויזלטיר פונה ברבים משיריו אל יסודות מן הדיקציה הנמוכה, אל המוזה הסאטירית ואל המורוס הדראמטי. רבים מן השירים מכילים דיאלוגים, אמיתיים או מדומים, ומעין מונולוגים דראמטיים. בקשת הנושאים מתייחד גם מקום לנושאים אלמנטאריים ויומיזמיים, ובהם גם נושאים הקשורים בצרכי חומרית, במין ואפילו בסקאטולוגיה.* דומה שאין כמעט בנמצא נושא, שירתיע את מאיר ויזלטיר, מפאת סרתו, והוא מרבה לנגוע בשיריו בצדדיה הדוחים והמבחיילים של המציאות: רקב, רם, עיגויים, כיעור ומוות.

מאיר ויזלטיר הוא משורר בוטה, האומר את אשר על ליבו כלשון קונקרטי ותמפראמטית, בצבעים עזים ובמיתאים בטוחים, ברורים וחדים; לעולם אינו אנמי או רופס. לפעמים השירים מגובשים וחזקים ואין בהם סירכה; לפעמים, נשאר הקורא, או הרצונט, בסיומו של שיר עם עקמת שפתים וסימן שאלה גדול, ומתחיל לחשוב על עצמו, כי אם לא ידע כיצד "לאכול" את מקצת השירים, אין זאת אלא אשמחו. ככל הנראה, ניסה "להמלט מעימות רציני" עם השירים ותכניהם ("סוד גלוי = אזהרה"). אולם, כאשר זה קורה לו בפעם החמישית והשישית והשביעית — הריהו מתחיל לחשוד, שאולי האשם אינו רק בו, אלא פה ושם גם בחוסר-הבקרה העצמית של המכנס. דמותו של מאיר ויזלטיר, האוסף את

יכול שנות השישים, מעורר במידה מסוימת, על דרך

* סקאטולוגיה: העיסוק כדימויים מתחום זוהמת הגוף (לכלול, הפרשות פיזיולוגיות וכד.).

אבלי דומן אין עתיד (המשך)

האסוציאציה, את דמותו של שאול טשרניחובסקי: משורר חשוב, ברוך-כשרונות, עז-ביטוי, עתיר משקעים מן הקלאסיקה ההלניסטית-רומית, חרוץ ופורה; אך משורר שלא ניחן בחוכמת הביקורת-העצמית ופירסם כמעט כל מה שכתב. למגרה הותיר אך מעט. אף על פי כן, יש במאיר ויזלטיר גם אירוניה-עצמית, ועל פזרנותו — פזרנות של משורר — הוא מעיד בשיר "בעוד 30 אולי 25 שנה":

מדף אחד יאכלס לו את כרכי שנות החמשים והששים
והוא ידע מה ארע ללשון העברית הפתובה בעת ההיא
ויבין פמה חולה היה כל הענין. אף פי אולי
יראה גם את הקו שהוביל משם אלי ימים טובים יותר
ובהשאלה מעולם החקלאות הפרימיטיבית יאמר,
שבלי דמן אין עתיד.

זיוה שמיר

ספטמבר 1984